

Suomen ensimmäinen vanhusasiavaltuutettu Päivi Topo korostaa ikävaikutusten arvioinnin tärkeyttä päätöksenteossa

Valtioneuvosto nimitti valtiotieteen tohtori Päivi Topon vanhusasiavaltuutetuksi. Vanhusasiavaltuutettu on itsenäinen ja riippumaton viranomainen, jonka tehtävänä on edistää ikääntyneiden oikeuksien toteutumista. Vanhusasiavaltuutettu seuraa ja arvioi ikääntyneiden asemaa ja oikeuksien toteutumista. Lisäksi tehtäviin kuuluu seurata lainsäädäntöä ja päätöksentekoa ja arvioida niiden vaikutusta ikääntyneisiin.

Haastattelimme Päivi Topoa nimitykseen liittyen. Hän aloitti vanhusasiavaltuutettuna 15.1.2022 ja hoitaa tehtävää seuraavat viisi vuotta.

Aika tehtävän perustamiselle oli kypsä

Topon mukaan vanhusasiavaltuutetun tehtävän perustamisella on suuri merkitys, sillä se antaa viestin, että iäkkäiden ihmisten oikeuksien edistäminen on yhteiskunnassa tärkeää. Ikääntyneiden oikeudellista asemaa valvovaa tehtävää on toivottu Suomeen jo ainakin 20 vuotta. *Ehkä aika oli jollakin tavalla kypsä, koska kaikki poliittiset puolueet tukivat tehtävän perustamista*, Topo sanoo. Myös Suomen väestöllinen kehitys on ollut omiaan vaikuttamaan tehtävän perustamiseen.

- Syy miksi päätös saatiin nyt tehtyä, liittyy varmasti siihen, että iäkkäiden oikeudelliset ongelmat on niin moneen kertaan todettu. Näyttää siltä, että oikeuksissa on tapahtunut vielä heikkenemistä sen myötä, kun iäkkään väestön määrä on lisääntynyt hyvin nopeasti ja samalla lasten määrä pysyy matalana.

Suomeen on jo aiemmin perustettu lapsiasianvaltuutetun tehtävä, joten Topo pitää loogisena askeleena perustaa myös vanhusasiavaltuutetun tehtävä.

- Vanhusasiavaltuutetun tehtävää on rinnastettujen lapsiasianvaltuutetun tehtävälle, koska mandaatti on molemmissa hyvin samanlainen. Vanhusasianvaltuutetulla ei ole valvontaoikeutta, oikeutta muuttaa viranomaisten päätöksiä, mutta tehtävänä on edunvalvonta eri muodoissaan.

Yhteistyöllä iäkkäiden edunvalvontaa

Topo on ollut työrullallaan mukana monissa iäkkäiden edunvalvontaan liittyvissä ryhmissä. Yhteistyön rakentamisen Topo on jo aloittanut myös uudessa tehtävässään. Vanhusasiavaltuutettu toimii yhdenvertaisuusvaltuutetun toimiston yhteydessä ja tekee yhteistyötä monien eri tahojen kanssa. Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimistossa ikääntymisen kysymykset ovatkin olleet jo esillä. *Ikäsyryntä on tietysti yksi teema, joka on heidän työssään jo nyt näkynyt*, Topo kertoo.

- Olen jo ehtinyt tapaamaan ihmisoikeuskeskuksen ja eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen työryhmän jäseniä. Tietysti, kun tämä itse tehtävä on sijoitettu syrjintään keskittyvän yhdenvertaisuusvaltuutetun toimiston yhteyteen, niin se yhteistyö tulee olemaan myös tiivistä.

Vanhusasiavaltuutettu ei ole ensimmäinen tai ainoa iäkkäiden edunvalvontaan keskittyvä toimija. Topo sanoo, että iäkkäiden edunvalvontaa tekeviä tahoja on jo Suomessa monia.

- Meillä on lukuisia järjestöjä ja kokonainen valvontaorganisaatio, joka vastaa valituksiin ja tukee iäkkäitä siinä, että heidän oikeutensa toteutuvat. Meillä on sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto Valvira, aluehallintovirasto AVI, apulaisoikeusasiamies ja tietysti kaikki sosiaali- ja potilasasiamiehet tukena. Kyllähän sitä reperiaaria on jo paljon ja nyt on tärkeää katsoa, että mikä vanhusasiavaltuutetun paikka on tässä kokonaisuudessa.

Topo toivoo, että hän pystyisi viisivuotiskautensa aikana lisäämään vuoropuhelua eri toimijoiden, kuten kansanedustajien, tutkijoiden ja järjestöjen, välillä. Hän toivoo myös, että pystyisi tuomaan yhteen iäkkäiden edunvalvontatahoja ja edistämään tahojen yhteistoimintaa iäkkäiden oikeuksien edistämiseksi. Uuden tehtävän suuntaviivat ovat kuitenkin vielä muotoutumassa. Suomessa väestö ikääntyy, mikä tuo mukanaan monenlaisia taloudellisia ja ikääntyneiden asemaan liittyviä haasteita. *Kun ajattelen tehtävän mittakaavaa, niin tämä tehtävä lähtee hyvin pienistä resursseista liikkeelle. Aika näyttää, minkälaisen jäljen tällainen uusi tehtävä jättää yhteiskuntaan,* Topo sanoo.

- Vanhusasiavaltuutetun toimistossa olen minä, ja sinne tulee nyt kaksi asiantuntijatehtävää auki. On ihan selvää, että meillä voi olla ennemminkin riippumattoman ja itsenäisen fasilitaattorin rooli tässä paljon laajemmassa edunvalvontatyön kannavoinnissa. Jos verrataan iäkkäiden puolen toimijoita lapsi- ja nuorisopuolen toimijoihin, niin siellä tehdään tiiviimpää yhteistyötä vaikuttamistyössä. Ja sitä pitäisi kyllä lähteä tekemään hyvin nopeasti myös tällä puolella. Mutta miten se käytännössä saadaan tapahtumaan, niin se on hyvä kysymys.

Viestinnän voimaa

Topo on tehnyt pitkän tutkijan uran iäkkäiden ja erityisesti muistisairautta sairastavien palveluihin ja asuinympäristöihin liittyvissä kysy-

myksissä. Hän on sosiologi ja väitellyt valtiotieteiden tohtoriksi ensimmäisestä Suomen Akatemian ikääntymisen tutkimuksen ohjelman osahankkeesta. Hän on toiminut akademia-tutkijana ja tutkimustehtävissä Stakesissa sekä THL:ssa. Topo on lääketieteen sosiologian dosentti Helsingin yliopistossa sekä yleisen sosiologian ja sosiaaligerontologian dosentti Jyväskylän yliopistossa. Hänen viimeisimmät julkaisunsa liittyvät tutkimuseetiikkaan, iäkkäiden panokseen yhteiskunnassa sekä syrjäytymiseen ja ikäsyrjintään.

Tutkijataustasta Topo kokee olevan hyötyä. *Olen aikanaan halunnut siirtyä pois täyspäiväisen tutkijan tehtävistä ja näen, että tutkimustausta on antanut valtavan hyvät valmiudet johtaa kehittämistyötä ja tehdä vaikuttamistyötä,* hän kertoo.

Topo jatkaa edelleen tiivistä yhteistyötä tutkijoiden kanssa ja tekee myös tutkimustehtäviä. Ikääntymisen tutkimusta Topo kertoo tekevänsä pitkällä perspektiivillä, ja hänen verkostonsa ikääntymisen tutkijoihin ovat laajat. *Kun on ollut pitkään työelämässä, on ehtinyt tekemään monenlaista,* Topo sanoo. Hänen työuransa onkin mahdollistanut monipuolisten verkostojen rakentamisen ja yhteistyön tekemisen esimerkiksi kansalaisjärjestöjen ja kuntien kanssa.

- Minulla on myös hyvät yhteydet kansalaisjärjestöihin, jotka ovat eläkeläisjärjestöjä ja iäkkäiden parissa toimivia muita järjestöjä. Tunnen kolmannen sektorin toiminnan ja sillä puolella olevan problematiikan. Ikäinstituuttihan tekee vuosittain kymmenien, jos ei satojen, kuntien kanssa yhteistyötä eli kunta puolen ymmärrys on myös kasvanut paljon.

Topon työuralle on mahtunut runsaasti vaikuttamistyötä. Hän on toiminut valtakunnallisen sosiaali- ja terveysalan eettisen neuvottelukunnan (ETENE) pääsihteerinä ja on edelleen sen jäsen. Viimeiset kahdeksan vuotta Topo on työskennellyt Ikäinstituutin johtajana. Tässä tehtävässä hän oli muun muassa perustamassa Eduskunnan IKÄ-verkostoa ja toimi sen

sihteerinä. Topo on lisäksi toiminut lukuisissa valtakunnallisissa asiantuntijatehtävissä ikään-tyneiden oikeuksien parissa. Erilaisissa valtionhallinnon valtakunnallisissa työryhmissä toimimisen kautta Topo kertoo oppineensa ymmärtämään, miten politiikka muotoutuu ja miten se pistetään toimeksi.

Topo on erittäin kiinnostunut viestinnästä ja pitää sitä inspiroivana. Viestinnällinen tehtävä oli myös yksi syy, miksi Topo halusi hakea vanhusasiavaltuutetun tehtävään. *Tässä pääsee tekemään valtakunnallisesti viestintää, hän sanoo.* Topon mukaan olisi tärkeää saada tieto muun muassa hyvän ikääntymisen mahdollisuuksista kulkemaan iäkkäille ihmisille itselleen.

- Minun vuosikymmenten tavoitteeni on ollut, että pystyisin viemään iäkkäiden ihmisten omaan käyttöön sitä kaikkea tietoa, mitä meillä on hyvästä ikääntymisestä ja toisaalta myös iäkkäille ihmisille kuuluvista etuisuuksista.

Topo kannustaa myös tutkijoita rohkeuteen esiintyä mediassa siitäkin huolimatta, että omien monimutkaisten tutkimustulosten yksinkertaistuminen voi aiheuttaa päänvaivaa. Topon mukaan yhteistyö median kanssa auttaa ymmärtämään, miten omasta tutkimuslöydöksestä pystyisi viestittämään sen ytimen. Toisaalta olisi myös hyvä, että tutkijat muistaisivat pitää vanhusasiavaltuutetun hereillä siitä, mitä uutta tutkimusta ilmestyy.

- Se olisi minulle hyvin hyödyllistä, koska en pysty kaikkea seuraamaan. Mielelläni otan vastaan viestejä ja linkkejä, ja vähintäänkin tiivistelmiä, jos julkaisut eivät ole avoimesti saatavilla. Ja yhteistyötä teen mielelläni tutkijoiden kanssa, sen minkä tehtävässäni pystyn.

Uudessa tehtävässä suurten kysymysten äärellä

Ikäsyryjäntä on yksi merkittävä epäkohta, johon tulisi puuttua. Ikäsyryjäntä on Topon mukaan kattotason ilmiö, jolla on yhteys moniin käytännön epäkohtiin. Ikäsyryjäntä näkyy muun muassa sinä, että Suomessa on paljon ikään-tyneiden oikeudellisiin asioihin liittyviä korjaustarpeita. Topo mainitsee muun muassa itsemääräämiskysymykset sekä vähemmistöjen aseman, mihin liittyy lukuisia ja moniulotteisia yhdenvertaisuuskysymyksiä. Myös iäkkäiden palvelujen saatavuudessa on parannettavaa.

- Näitä oikeudellisia kysymyksiä on tietenkin paljon. On selvää, että iäkkäiden palveluissa on paljon ongelmia, eli kotihoidossa ja hoivapalveluissa. Siellä palveluiden saatavuutta pitää saada parannettua. Se on todella iso kysymys.

Topo pitää myös tärkeänä viedä pienituloisempien eläkeläisen kokonaistilannetta valoisampaan suuntaan. Olisi tärkeää saada pienituloisimmille tietoa heidän oikeuksistaan.

- Kun tulot ovat pienet, on tärkeää, että välttämättömät palvelut ovat saavutettavissa mahdollisimman edullisesti. Siksi asiakasmaksut, maksukatot, omavastuuosuudet samoin kuin asumiseen liittyvät kulut ovat tärkeitä.

Koko maailmaa ravistuttanut covid-19-pandemia on tuonut mukanaan myös iäkkäiden asemaan liittyviä monimutkaisia ongelmia. Topon mukaan korona on lisännyt eristyneisyyden ja yksinäisyyden tunnetta iäkkäillä. Koronapandemian aikana ollaan myös tekemässä suuria uudistuksia, jotka vaikuttavat iäkkäiden hyvinvointia edistävien järjestöjen toimintaan.

- Kun meillä on korona, niin samaan aikaan tulee sote-uudistus. Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen vastuu jakautuu nyt kahdelle tabolle, eli toisaalta kuntiin ja toisaalta alueille. Ettei tässä tilanteessa kävisi niin, että järjestöjen paikalliset toimintaedellytykset heikkenevät. Kun päästään koronasta ulos, meidän pitäisi saada järjestötoiminta kukoistamaan samalla tavalla kuin ennen koronaa. Järjestöt ovat kuitenkin ne, jotka järjestävät eniten kohtaamisen tilaisuuksia ja muuta hyvinvointia vahvistavaa toimintaa iäkkäille.

Koronapandemia vaikuttaa myös suoraan iäkkäiden liikkumisen määrään ja sitä kautta toimintakykyyn. Kävelyvaikeuksien lisääntyminen on Topon mukaan iso kysymys ja vahva indikaattori toimintakyvyn heikkenemisestä. Hän ehdottaa, että järjestöjen toimintaa tuemalla iäkkäiden liikkumaan lähteminen voisi helpottua.

Yhteiskunnan ja palvelujen digitalisoituminen nostattaa myös suuria yhdenvertaisuuskysymyksiä. Topo pitää tärkeänä tarkastella digitalisoitumisen syrjäyttäviä piirteitä ja pohtia, mitä niille voidaan tehdä.

- Arkijärkibän sanoisi, että jos digi on kansalais-taito, niin silloin pitää olla myös julkinen taho turvaamassa se kansalaistaito, mutta näinhän ei nyt ole.

Ikävaikutusten arviointi käytännöksi

Topo näkee, että ikävaikutusten arvioinnin käytännöt tulisi tuoda valtakunnalliseen päätöksentekoon. Työskentely ikävaikutusten arvioinnin käytäntöjen edistämiseksi on myös yksi Topon tavoitteista viisivuotiskaudelleen

vanhusasiavaltuutettuna. Päätöksenteon vaikutusten iäkkäisiin tulisi olla läsnä niin valtakunnallisella kuin paikallisellakin tasolla.

- Silloin kun tehdään hallitusohjelmaa, katsotaan että mitkä ovat myös vaikutukset iäkkäisiin ihmisiin. Kun tehdään valtionbudjetteja, katsotaan miten ne kohdentuvat myös iäkkäiden ihmisten palveluihin ja muihin tarpeisiin. Sama koskee myös alueellista ja kunnallista päätöksentekoa.

Topon mukaan ikävaikutusten arvioinnin tärkeys korostuu, koska julkiset resurssit ovat aina niukat ja aina joudutaan tekemään päätöksiä siitä, mihin julkisia varoja käytetään ja mihin ei. Tässäkin kysymyksessä on huomioitava ikäsyrjinnän syvät juuret kulttuurissamme. Ikäsyrjinnän purkamiseen vaaditaan systemaattisempaa lähestymistapaa: *Jos me jäämme puhumaan siitä ylätasolla, niin se ei vielä vie asioita paljonkaan eteenpäin*, Topo sanoo.

- Se iso pyörä, mikä pitäisi saada pyörimään, on resurssien jako tällä hetkellä. En oikeastaan näe muuta vaihtoehtoa kuin sen, että päätöksentekoon tulisi ikävaikutusten arvioinnin näkökulma. Palveluiden aliresursoinnissa ongelmat ovat niin suuria, että se ei millään pienillä kosmeettisilla asioilla hoidu. Se on niin iso kuvio, että siinä työssä pitää olla koko ajan aktiivisesti mukana, mutta se ei voi onnistua ilman suurta verkostoa, joka vie asiaa samaan suuntaan.

Lisätietoja vanhusasiavaltuutetun sivuilta:

<https://vanhusasia.fi/>

Anna Iloa Rajala, osastotoimittaja,
Gerontologia-lehti